

V souvislosti s řešením těchto otázek byla na zasedání dohodnuta příprava společně vydávaných monografií a sborníků, které v upřesnění pro období 1979–1980 budou zahrnovat témata „*Dělnická třída ve světovém revolučním procesu*“, „*Rozvoj dělnické třídy v zemích socialistického společenství*“, „*Všeobecná krize kapitalismu a dělnické hnutí*“, „*Dělnická třída a antikomunismus*“, „*Leninismus, světový revoluční proces a ideologický boj*“, „*Revoluční dělnické hnutí a mezinárodní antiimperialistická solidarita*“, „*Dělnická třída a volba cesty rozvoje v národně osvobozené boji*“. K těmto i dalším otázkám budou uspořádány konference, zasedání pracovních a redakčních skupin a semináře v Moskvě, Berlíně a Varšavě v roce 1979 a v BLR v roce 1980. Účastníci zasedání dále přijali společná opatření pro zvýšení efektivity kolektivní práce a urychlení publikace jejích výsledků, zahrnující i požadavek pravidelných příspěvků národních částí komise do její ročenky.

Při posuzování a přijetí plánu práce komise pro následující pětileté období 1981–1985 byly ustaveny pracovní skupiny pro rozbor tendencí rozvoje mezinárodního revolučního hnutí, jehož koordinátorem bude SSSR, pro rozbor problémů komunistického a dělnického hnutí v imperialistických zemích, jehož koordinátorem bude NDR, pro rozbor vztahů dělnické třídy a ideologického boje, jehož koordinátorem bude BLR, pro rozbor vztahů odborového hnutí a dělnických stran, jehož koordinátorem bude PLR, pro rozbor vztahů dělnické třídy a mládeže, jehož koordinátorem bude MLR, pro rozbor tendencí a perspektiv rozvoje dělnické třídy, jehož koordinátory budou společně ČSSR a MLR, a pro rozbor úlohy dělnické třídy v národně osvobozeném hnutí, jehož koordinátory budou MoLR a VRR. XV. zasedání problémové komise se bude podle tohoto plánu konat v roce 1981 v MLR, XVI. v roce 1983 v ČSSR a XVII. v roce 1985 v NDR.

Československá část *Problémové komise* mohla při hodnocení práce za minulé období vykazat řadu výsledků, mimo jiné přípravu a publikaci třísvazkového sborníku příspěvků z předchozího zasedání komise a s ním spjatého teoretického semináře, autorskou spolupráci na monografii o dělnické třídě za socialismu, vydávanou v MLR, příspěvky k problematice dělnické třídy a jejího empirického zkoumání pro kongresy ve Varně, Uppsale a Varšavě, stati do sborníku k otázkám dělnického hnutí, připravovaného v BLR, a realizaci výzkumu *životních drah mládeže*, projektovaného rovněž v rámci této komise. Největší rezervy v práci naší části komise spočívají zřejmě ve výběru témat a soustředění vědeckých pracovníků k pravidelné každoroční publikaci společného souhrnu nejvýznamnějších výsledků.

Vzhledem k aktuální potřebě rozboru perspektiv dalšího rozvoje dělnické třídy v socialistických zemích, a tedy i nezbytnosti získání příslušných empirických údajů, navrhla československá delegace po dohodě s maďarskou částí provést společný komparativní terénní výzkum vztahu dělnické třídy a vědeckotechnické revoluce z hlediska především sociologického. Předběžně se předpokládá, že takový výzkum by se do konce příštího pětiletého plánu mohl stát základem společné monografie všech národních částí komise. V našich podmínkách mají nosnost tohoto zaměření ověřit monografie připravované v rámci činnosti komise na ÚFS ČSAV, včetně již dohodnutých sovětsko-československých prací.

Při příležitosti zasedání *Problémové komise Dělnická třída ve světovém revolučním procesu* byla v Berlíně uspořádána konference na téma *boj komunistů v podmínkách zostřující se všeobecné krize kapitalismu*, na níž s referáty a diskusními příspěvky vystoupili přední společenskovědní pracovníci z hostitelské země i vedoucí delegací národních částí komise. Poznatky a podněty získané na obou těchto setkáních lze hodnotit jako nový aktivizující vztažný rámec další vědecké činnosti jejich účastníků.

Jan Vlášil

Problémová komise sociální struktury zasedala v Československu

Výzkum sociálně třídní struktury, jeden z nejzávažnějších problémových okruhů marxistické sociologie, se již několik let rozvíjí v kvalitativně nové poloze. Problémová komise mezinárodní mnohostranné spolupráce *Vývoj sociální struktury socialistické společnosti. Sociální plánování a prognózování* představuje efektivní institucionální bázi jak pro provázání poznatků výtěžených ze studia procesů sociální strukturace v jednotlivých zemích a jejich integrované teoretické založení, tak pro formování společné výzkumné koncepce v oblasti teoretické, metodologické i empirické. Na 6. plenárním zasedání této komise, které proběhlo ve dnech 2.–6. dubna 1979 v Liblicích, byla nejen předložena bilance dosavadní úspěšné práce a napláno-

vány nejbližší úkoly jednotlivých pracovních skupin, ale byly také přijaty návrhy zaměřené k dalšímu obohacení výzkumné činnosti této problémové komise.

Mezinárodní spolupráce v oblasti výzkumu sociální struktury v socialistických zemích navazuje na intenzivní vědeckovýzkumnou činnost v jednotlivých státech; připomeňme alespoň sérii šetření týkajících se vzdělání jako faktoru sociální mobility provedených v Sovětském svazu, komparativní výzkum sociální diferenciaci a mobility realizovaný v Polsku a Maďarsku, komplex 15 návazných empirických analýz různých stránek rozvoje maďarské společnosti a v neposlední řadě i šetření třídní sociální struktury československé společnosti, jehož výsledky mají být do konce roku 1980 připraveny k souhrnné interpretaci. Kromě národních šetření, jejichž údaje jsou široce využívány i v mezinárodních srovnáních,⁽¹⁾ byly v rámci problémové komise koncipovány dva mezinárodní komparativní výzkumy. Výsledky prvního z nich, který se týká úlohy vzdělání v procesech přeměn sociální struktury, jsou již zpracovávány ve společné monografii. Druhý, zaměřený na téma sbližování dělnické třídy a inteligence, byl po zevrubné metodické přípravě zařazen do plánu terénního sběru dat v roce 1979. Nesporným oceněním československé účasti v tomto projektu je rozhodnutí zpracovat data ze všech zemí v ÚFS ČSAV, kde byly již také zpracovány údaje z předvýzkumu provedeného v roce 1978.

Plenární jednání komise, jehož se zúčastnily delegace ze všech evropských socialistických zemí, se soustředilo na tři okruhy problémů: 1. projednání činnosti problémové komise jako celku a jejích jednotlivých pracovních skupin, 2. projednání tematického plánu pro období 1981–1985 a akcí organizovaných v roce 1980, 3. projednání teoreticko-metodologických otázek ve dvou nových okruzích — v oblasti sociální struktury rolnictva a socialistické vesnice a v oblasti sociální mobility v socialistické společnosti. Vedle plenárního zasedání proběhlo jednání ředitelů sociologických ústavů a samostatná pozornost byla věnována přípravě slovníku marxisticko-leninské sociologie.

O činnosti problémové komise jako celku referoval její předseda prof. W. Wesołowski, který ocenil dosavadní výsledky její práce, předložené mimo jiné na IX. světovém sociologickém kongresu, a poukázal na náročnost dalších úkolů, při jejichž plnění je třeba prohloubit zejména teoretická východiska. O činnosti 1. a 2. pracovní skupiny (dělnická třída a inteligence v sociální struktuře) hovořil M. Lötsch, přičemž se zabýval zejména teoreticko-metodologickým zaměřením výzkumu sbližování dělnické třídy a inteligence v průmyslových regionech socialistických zemí, který je v současné době již realizován. O výsledcích práce 3. pracovní skupiny, zabývající se problematikou vzdělání a jeho významem pro změny sociální struktury socialistické společnosti, hovořila Z. Fergová. Hlavním výsledkem práce této skupiny je mezinárodní monografie založená na datech komparativního výzkumu, nazvaná *Vliv vysokoškolského vzdělání na vývoj a reprodukci sociální struktury socialistické společnosti*, a dále sborník prací k otázkám sociálních funkcí školského systému v socialistické společnosti. Za 4. pracovní skupinu (socialistický způsob života) podala zprávu B. Filipcová. Informovala o hlavních výsledcích jejího nedávného zasedání v Liblicích, věnovaného zejména problémům sociální diferenciaci způsobu života. V rámci této skupiny byl publikován sborník *Problémy metodologie zkoumání způsobu života v socialistických zemích*, shrnující materiály konference konané v roce 1977 ve Varšavě. O práci 5. pracovní skupiny (demografie) hovořil M. Minkov (BLR), který účastníky zasedání seznámil s přípravou kolektivních studií *Rodina a společnost a Demografické procesy a sociální struktura socialistické společnosti*. Činnost 6. pracovní skupiny (sociální plánování a prognózování) se zabýval F. Kutta. Podal přehled její dosavadní práce, jež vyústila zejména v publikaci *Plánování a prognózování sociálních procesů*, a naznačil program dvou připravovaných sympozií. Mluvíci 7. pracovní skupiny (historie sociologie) V. S. Kružkov konstatoval určité zpoždění práce na kolektivní monografii *Soudobá sociologie v socialistických zemích*.

Samostatné jednání komise bylo věnováno *problematice družstevního rolnictva a sociální struktury socialistické vesnice*, pro něž byly připraveny příspěvky ss. Zaslavské, Jarosiňské, Baucha, Dragana, Vasileva Ivanova a Turského. V navazující diskusi byly konstatovány jak obecné rysy, tak zvláštnosti formování, reprodukce a společenské integrace rolnictva v jednotlivých socialistických zemích. Specifická je zejména situace v PLR, kde zespolečenštění rolnické práce postupně probíhá ve dvou integračních liniích — horizontální (zemědělské kroužky) a vertikální (zbožní směna mezi rolnictvem a ostatními sektory ekonomiky, kontrola zemědělství státem). Závaz-

(1) Viz například M. N. Rutkevič, W. Wesołowski (red.): *Problemy razvitiia socialnoj struktury obščestva v Sovětskom sojuze i v Polše*. Moskva, Nauka 1976.

nost tematiky sociální struktury rolnictva a socialistické vesnice, jež se v průběhu jednání ozřejmila, vedla komisi k tomu, aby její systematický výzkum byl — po předložení projektu zpracovaného československou a německou stranou — začleněn do okruhu vědeckovýzkumných prací. Propracovaná metodologie komplexní analýzy zemědělských kolektivů a sídel byla předložena T. I. Zaslavskou, která informovala o výsledcích faktorového a typologického zpracování statistických dat o 157 zemědělských sídlech v Západosibiřské oblasti. Analýza byla zaměřena jak na statiku vnitřní diference, tak na dynamiku sociálního rozvoje a vyústila v naznačení hlavních směrů prognostické metodologie v této oblasti.(2)

Rada referátů jak teoreticko-metodologického, tak konkrétně výzkumného zaměření se týkala *tematiky sociální mobility* a její optikou sledované reprodukce sociální struktury. V plenárním jednání byly předloženy a diskutovány příspěvky ss. Filippova, Andorky, Hofmana, Lötsche, Charváta a dalších. Ukázalo se, že ve všech zúčastněných zemích, v poslední době i v NDR, proběhl výzkumy sledující sociální přesuny v období socialistické výstavby. Prof. F. R. Filippov (SSSR) v této souvislosti zdůraznil význam výzkumu sociální mobility, který je dán tím, že: 1. znalost sociálních přesunů je nezbytná pro jejich regulaci v zájmu socialistické společnosti, 2. intenzita sociálních přesunů je jedním z ukazatelů stírání hranic mezi skupinami a tím i stupně sociální stejnorodosti, 3. mobilní výzkum poskytuje argumenty pro vyvrácení myšlenek buržoazní sovétologie o „uzavřeném charakteru“ a „elitářství“ sovětské společnosti a 4. tento výzkum přispívá k obohacení teorie vědeckého komunismu poznatky o jedné z konkrétních stránek vývoje sociální struktury, o dalším zdokonalování socialistických společenských vztahů. Na základě řady výzkumů provedených v letech 1973—1974 a 1977—1978 pak dokumentoval dynamiku přístupu různých společenských skupin na vysokou školu a restructurační úlohu v reprodukci sociální struktury sovětské společnosti.(3)

R. Andorka (MLR) uvedl ve svém referátu další interpretace maďarského šetření sociální mobility z roku 1973, které pomocí rozčlenění věkových kohort a období nástupu do zaměstnání směřují k analýze interakce historických faktorů a individuálního životního cyklu v sociálních přesunech. V rozboru dat se objevuje souběh nebo naopak vzájemné tlumení historických a věkových faktorů, jako například příznivé podmínky generace dělnických dětí narozených v letech 1928—1932, z nichž 20 % přešlo do skupiny vedoucích a odborných pracovníků.

Srovnatelný výzkum byl proveden statistickým úřadem v roce 1972 v Polsku,(4) kde byl kromě toho realizován další mobilní výzkum Sociologickým ústavem Varšavské univerzity. Jeho hlavní autor, M. Pohoski, se ve svém příspěvku zaměřil na otázku podílu strukturálních faktorů na rychlém růstu sociální mobility v poválečném Polsku, které jsou — na rozdíl od situace vyspělých kapitalistických zemí — rozhodující. K obdobnému závěru došli F. Charvát, J. Linhart a J. Večerník v komparativní analýze sociální mobility ve čtyřech socialistických a čtyřech kapitalistických zemích: v socialistických zemích je objem mobilních přesunů vyšší, je podmíněn především strukturálně a v socialistickém vývoji nedochází k jeho poklesu.

V diskusi o této tematické důležitost mobilního pohledu při zkoumání sociální struktury socialistické společnosti a několikrát byl vysloven podnět zorganizovat komparativní výzkum, nejprve ve 2—3 zemích, a po vyjasnění metodologických problémů i v dalších. V závěru zasedání bylo navrženo, aby otázky sociální mobility vstoupily do tematické náplně 3. pracovní skupiny, jejíž název se mění na *Vzdělání a sociální mobilita v socialistických zemích*.

Vedle příspěvků k problematice družstevního rolnictva a sociální mobility byly předneseny další referáty k obecným otázkám sblížení sociálních tříd a vrstev v socialistické společnosti (T. Halai — T. Kolosi, G. Winkler), k teoreticko-metodologickému pojetí výzkumu sociální struktury (F. Charvát, R. Weidig), k úloze dělnické třídy v procesech sociální restrukturační (M. Huláková). Účastníci z NDR poukázali zejména na úzké sepětí výzkumu sociální struktury se sociální politikou, jak to odpovídá tematické náplni nedávno založeného Ústavu sociologie a sociální politiky. Prof. Weidig uvedl, že „v další výzkumné práci je třeba věnovat více pozornosti problémům dialektické vazby mezi sociální strukturou, sociálním chováním a společ-

(2) K tomu viz T. I. Zaslavskaja, I. B. Mučnik red.: *Razvitie selských poselenij*. Moskva, Statistika 1977.

(3) Podrobněji viz M. N. Rutkevič, F. R. Filippov, red.: *Vysšaja škola kak faktor izmenenija socialnoj struktury*. Moskva, Mysl 1978.

(4) Viz K. Zagórski: *Zmiany struktury i ruchliwość społecznozawodowa w Polsce*. Warszawa, GUS 1976.

českými vztahy, a také aktivní úloze sociálního pokroku v rozvoji společenské aktivity pracujících a jejich ekonomické iniciativy, což přispěje k efektivnějšímu řízení a plánování sociálních procesů“.

F. Charvát poukázal na klíčovou důležitost podchycení dialektiky mezi sociálními diferenciemi (na jejichž zkoumání jsou zaměřeny dosavadní nástroje empirického výzkumu) a společenskými vztahy (jejichž analýza je mnohem obtížnější a nutně zprostředkovaná). Formuloval hlavní směry teoreticko-metodologického prohloubení kategoriálního a analytického aparátu tak, aby výzkum sociální struktury mohl přispět k dalšímu zdokonalení řízení socialistické společnosti.

M. Huláková se ve svém příspěvku zabývala etapami a hlavními směry rozvoje dělnické třídy a upevňování její vedoucí úlohy jakožto základního procesu přeměny sociálně třídní struktury směrem k sociální stejnorodosti socialistické společnosti.

V rámci jednání byl předložen k diskusi projekt a hlavní instrumenty šetření třídně sociální struktury ČSSR, které bylo realizováno na konci roku 1978 ve spolupráci ÚFS ČSAV a FSÚ. A. Matějovský ve svém vystoupení informoval o hlavních cílech tohoto doposud největšího sociologicko-statistického šetření u nás, ukázal hlavní rysy jeho koncepce, metodologii a postup zpracování. Smyslem výzkumu je konkretizace sociologického poznání hranic mezi jednotlivými sociálními třídami a skupinami, dále ověření hypotézy o postupném sblížování společenských skupin a zvyrazňování relativně nových rozměrů sociální diferenciace, a konečně zevrubná analýza vedoucí role dělnické třídy v nových historických podmínkách.

V závěru velmi bohatého jednání problémové komise byly dohodnuty hlavní publikační výstupy pro období 1981–1985 a byl stanoven program zasedání, symposií a seminářů pléna komise a jednotlivých pracovních skupin na rok 1980. V souběžném zasedání ředitelů sociologických ústavů ze socialistických zemí byla projednána zpráva o činnosti komise a byly posouzeny možnosti dalšího prohloubení spolupráce v jejím rámci. Bylo doporučeno aktivizovat úlohu sociologů ze socialistických zemí v *Mezinárodní sociologické asociaci*, zvážit možnosti zvýraznění zájmu o problematiku třetího světa a požádat Sociologický ústav Bulharské akademie věd o zpracování projektu letní školy marxisticko-leninské sociologie.

Zasedání problémové komise sociální struktury v Liblicích se tak stalo bilancí dosavadní úspěšné práce a stanovilo další, ještě bohatší a náročnější program pro její další činnost, jež se stále více stává integrujícím polem a rozhodujícím faktorem rozvoje sociální analýzy sociální struktury a sociálního plánování v jednotlivých socialistických zemích.

Jiří Večerník

Zasedání pracovní skupiny „Výzkum socialistického způsobu života“ XVI. problémové komise

Zasedání 5. pracovní skupiny XVI. problémové komise, věnované teoreticko-metodologickým a metodickým problémům výzkumu životního způsobu různých sociálních tříd a skupin socialistické společnosti, které se konalo v Liblicích ve dnech 5.–9. III. 1979, bylo již v pořadí třetím. První, uskutečněné v Polsku v roce 1977, bylo zaměřeno na filozofické a obecně sociologické problémy způsobu života, na problematiku teoretického vymezení socialistického způsobu života.⁽¹⁾ Od tohoto zasedání výzkum socialistického způsobu života ve všech socialistických zemích značně pokročil.

S ohledem na požadavky praxe je kladen stále větší důraz na empirické uchopení problému, na vytvoření vhodných systémů indikátorů, umožňujících postihnout pohyb socialistického způsobu života, stanovit jeho etapy, měřit dosažené výsledky a konfrontovat je s teoretickým modelem socialistického respektive komunistického způsobu života.

Jednání v Liblicích potvrdilo, že problematice empirického výzkumu v této oblasti je věnována ve všech socialistických zemích značná pozornost. Výsledky realizovaných výzkumů však obvykle nejsou zobecnitelné na celou populaci. Dotýkají se zejména analýzy sídelních lokalit, průmyslových závodů a dílčích pracovních kolektivů. V SSSR byla realizována řada dílčích předvýzkumů a výzkumných sond zaměř-

(1) V tomto čísle je též uveřejněna recenze sborníku z 1. zasedání. Viz V. Rak: *Problemy metodologii issledovaniya obraza žizni v socialističeskich stranach*.